

INVENTARISATIE VAN BROEDVOGELS OP DE STRABRECHTSE HEIDE 1968-1980

John Bruinsma

Inleiding

De vogelwerkgroep van de KNNV afdeling Eindhoven heeft in drie perioden de broedvogels op de Strabrechtse Heide geïnventariseerd: van 1968-1970, van 1971-1973 en van 1978-1980. De onderzoeken werden uitgevoerd op verzoek van en gecoördineerd door het Staatsbosbeheer (SBB) en hadden tot doel het bepalen van de voorkomende soorten en aantallen en veranderingen hierin in de loop der tijd. Dergelijke gegevens zijn van belang in verband met het te voeren beheer in het reservaat.

Dit artikel is een gewijzigde versie van een artikel in het blad van de KNNV afd. Eindhoven (Venkraai 48: 22-30) en is gebaseerd op het onderzoeksverslag van SBB, geschreven door Frank Sonnenberg en op een gesprek met hem en Henk Zingstra, SBB Heeze.

Het gebied

De Strabrechtse Heide is ongeveer 1500 ha groot en ligt binnen de vierkants Geldrop - Heeze - Someren - Mierlo. Het geïnventariseerde gebied omvat de gehele heide en een gedeelte van het omringende naaldbos; in het noorden wordt het begrensd door de E 3, in het zuiden door de weg Heeze - Asten; de oostgrens loopt vlak langs het Witven en het Starven, boven het Beuven langs en buigt voorbij dit ven naar het noorden; de westgrens van het onderzochte gebied loopt globaal langs de Kleine Dommel.

Op de mens maakt het gebied een zeer gevarieerde indruk. Er broeden vogels die zich thuis voelen op de heide, in het water, in het moeras, in naald- en loofbos en in allerlei tussenvormen zoals heide met ingestrooide boompjes enz.

Methode van inventariseren

Het tellen van broedvogels is natuurlijk nooit tot op de laatste vogel nauwkeurig. In de meeste gevallen worden zingende vogels, dus bezette territoria, geteld. Soms worden nestelende vogels of vogels met voer e.d. gezien. Dan is de kans groot, dat er in de omgeving wordt gebroed. Er zijn vele factoren die fouten kunnen veroorzaken. Vanwege de grote oppervlakte van het gebied moest een volledige inventarisatie over telkens een periode van drie jaar worden gespreid, hetgeen fouten kan veroorzaken door verschuivingen van de vogels.

Resultaten

Een overzicht van de vastgestelde broedvogelsoorten en de aantallen broedparen in de drie telperioden is te vinden in tabel 1. Tabel 2 geeft een overzicht van de soorten die in de loop van de

Tabel 1. Het vastgestelde aantal broedparen op de Strabrechtse Heide in 1968-1970, 1971-1973 en 1978-1980. De soorten staan op volgorde van afnemende totaalrequentie gedurende de drie perioden samen. A = 1968-1970, B = 1971-1973 en C = 1978-1980.

Soort	A	B	C	Soort	A	B	C
Fitis	198	236	167	Zwartkop	2	14	7
Rietgors	108	105	40	Zwarte Kraai	8	5	10
Boompieper	52	81	87	Staartmees	8	9	4
Wulp	82	58	27	Zanglijster	2	9	9
Kokmeeuw	150	-	11	Grutto	14	6	-
Veldleeuwerik	35	62	51	Koekoek	3	6	11
Vink	32	30	69	Zomertaling	17	2	-
Kievit	66	55	10	Tortelduif	6	10	3
Roodborst	20	40	58	Nachtzwaluw	9	6	11
Houtduif	28	38	44	Kneu	5	5	5
Geelgors	42	30	31	Grote Karekiet	9	6	-
Wilde Eend	52	10	30	Heggemus	5	1	7
Matkop	25	32	32	Dodaars	7	2	-
Winterkoning	19	38	30	Watersnip	9	-	-
Merel	21	30	34	Torenvalk	1	2	6
Wintertaling	43	18	21	Spreeuw	2	-	7
Koolmees	27	25	29	Gele Kwikstaart	2	5	1
Tjiftjaf	19	21	40	Holenduif	2	2	4
Kleine Karekiet	27	29	8	Patrijs	3	4	-
Blauwborst	28	30	9	Roerdomp	5	2	-
Meerkoet	32	3	21	Ransuil	3	-	3
Fazant	18	22	16	Wielewaal	1	3	2
Ekster	24	14	9	Duinpieper	2	-	3
Waterhoen	28	13	4	Boomvalk	1	-	4
Vlaamse Gaai	19	13	11	Zwarte Specht	1	4	-
Pimpelmees	5	16	21	Nachtegaal	3	1	1
Gekraagde Roodst.	13	11	18	Grote Bonte Specht	-	-	4
Zwarte Stern	34	1	7	Bruine Kiekendief	2	2	-
Graspieper	4	8	26	Groenling	-	-	3
Boomleeuwerik	11	14	11	Baardmannetje	2	1	-
Zwarte Mees	8	12	19	Paapje	1	1	1
Waterral	28	14	2	Pijlstaart	1	2	-
Rietzanger	22	11	-	Scholekster	2	1	-
Tuinfluiter	8	14	10	Fuut	1	1	1
Witte Kwikstaart	8	14	9	Houtsnip	-	-	2
Tapuit	9	14	8	Bosrietzanger	-	-	1
Sprinkhaanrietz.	11	11	8	Boomruipe	-	-	1
Grasmus	16	8	5	Ringmus	-	-	1
Tureluur	21	5	3	Kauw	-	-	1
Slobeend	15	13	10	Krakeend	1	-	-
Kuifmees	8	10	9	Kwartel	-	1	-
Snor	12	14	1	Kuifeend	1	-	-
Korhoen	9	13	3	Braamsluiper	-	1	-
Roodborsttapuit	6	2	16	Geoorde Fuut	-	-	1
Groene Specht	12	6	6	Knobbelzwaan	-	-	1

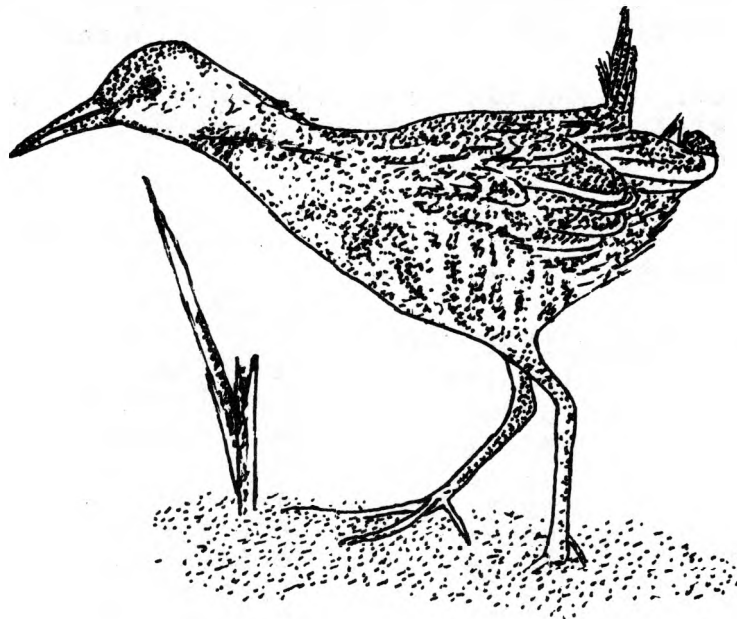
drie telperiodes "nieuw" zijn, in aantal zijn toegenomen, in aantal gelijk zijn gebleven, in aantal zijn achteruit gegaan en als broedvogel zijn verdwenen.

Pas als het aantal broedparen is verdubbeld of gehalveerd, wordt tot respectievelijk toe- of afname geconcludeerd.

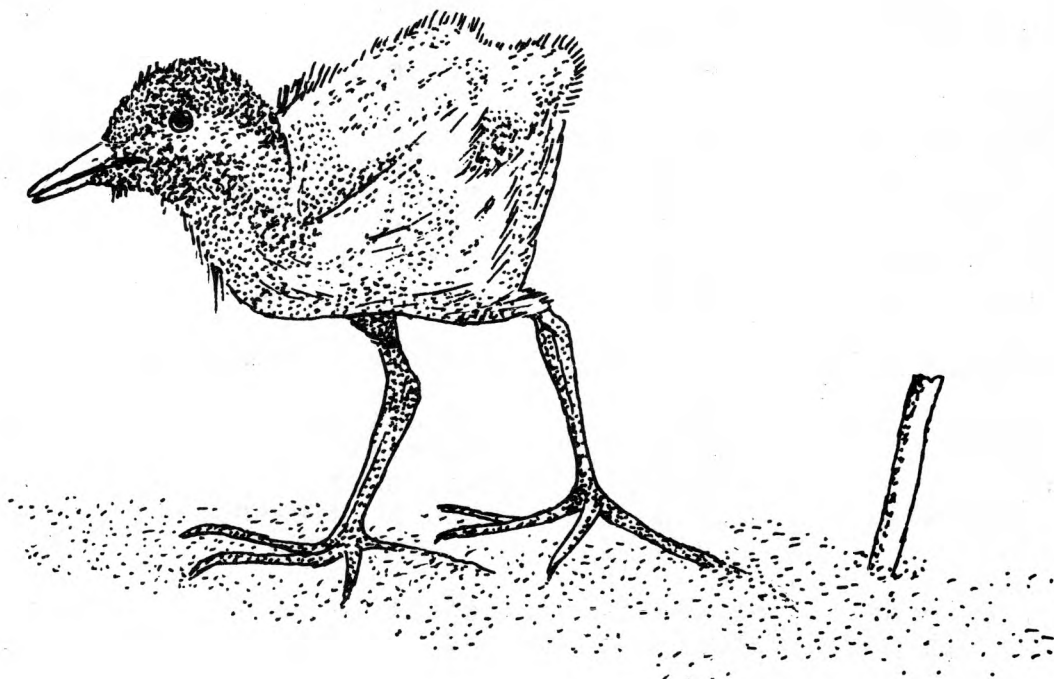
Tabel 2. Overzicht van soorten, ingedeeld naar aantalswijzigingen. Het eerste getal geeft aan het vastgestelde aantal paren in 1968-1970, het tweede in 1978-1980.

<u>nieuwe soorten (1)</u>		<u>in aantal toegenomen (14)</u>	
Grote Bonte Specht	0-4	Vink	32-69
<u>in aantal gelijk gebleven (32)</u>		Roodborst	20-58
Fitis	198-167	Tjiftjaf	19-40
Boompieper	52-87	Pimpelmees	5-21
Veldleeuwerik	35-51	Graspieper	4-26
Houtduif	28-44	Zwarte Mees	8-19
Geelgors	42-31	Roodborsttapuit	6-16
Wilde Eend	52-30	Zwartkop	2-7
Matkop	25-32	Zanglijster	2-9
Winterkoning	19-30	Koekoek	3-11
Merel	21-34	Torenavalk	1-6
Koolmees	27-29	Spreeuw	2-7
Meerkoet	32-21	Holenduif	2-4
Fazant	18-16	Boomvalk	1-4
Vlaamse Gaai	19-11	<u>in aantal afgenomen (18)</u>	
Gekraagde Roodstaart	13-18	Rietgors	108-40
Boomleeuwerik	11-11	Wulp	82-27
Tuinfluiter	8-10	Kokmeeuw	150-11
Witte Kwikstaart	8-9	Kievit	66-10
Tapuit	9-8	Wintertaling	43-21
Sprinkhaanrietzanger	11-8	Kleine Karekiet	27-8
Slobeend	15-10	Blauwborst	28-9
Kuifmees	8-9	Ekster	24-9
Zwarte Kraai	8-10	Waterhoen	28-4
Grote Lijster	4-7	Zwarte Stern	34-7
Nachtzwaluw	9-11	Waterral	28-2
Kneu	5-5	Grasmus	16-5
Heggemus	5-7	Tureluur	21-3
GeleKwikstaart	2-1	Snor	12-1
Ransuil	3-3	Korhoen	9-3
Wielewaal	1-2	Groene Specht	12-6
Duinpieper	2-3	Staartmees	8-4
Zwarte Specht	1-0	Tortelduif	6-3
Nachtegaal	3-1		
<u>verdwenen soorten (9)</u>		<u>(vervolg verdwenen soorten)</u>	
Rietzanger	22-0	Watersnip	9-0
Zomertaling	17-0	Patrijs	3-0
Grutto	14-0	Roerdomp	5-0
Grote Karekiet	9-0	Bruine Kiekendief	2-0
Dodaars	7-0		

Van niet vermelde soorten is het aantal te klein (≤ 3 paar) om een zinnige uitspraak mogelijk te maken.

Waterral, een broedvogelsoort van de Strabrechtse Heide.
Boven: volwassen vogel, onder: jong. Tek.: Tom Heijnen.

Zelfs bij een zo ruime definitie van "in aantal gelijk gebleven" (namelijk geen verdubbeling of halvering van de aantallen) blijkt dat van ruim de helft van het aantal soorten waarover iets zinnigs te zeggen is, het aantal paren veranderd te zijn. Er is vooral sprake van achteruitgang: er zijn meer soorten die achteruit gegaan zijn of zijn verdwenen dan vooruit gegaan of nieuw zijn.

Discussie: mogelijke oorzaken van veranderingen

1. Verdroging

Veel vogelaars zijn geneigd om verdroging aan te nemen als oorzaak van veranderingen in de broedvogelstand op de heide. Zij wijzen dan op de enorme achteruitgang van Wulp, Wintertaling, Waterhoen, Zwarte Stern, Wateral, Tureluur en op het als broedvogel verdwijnen van Grutto, Zomretaling, Dodaars en Watersnip. Is die verdroging aantoonbaar? Er voor pleit, dat in het midden van de jaren zeventig het Beuven praktisch droog stond (in de telperiode 1978-1980 overigens niet meer). In dat decennium verschoven ook de grenzen tussen natte en droge vegetatie naar beneden (verdroging) en was er ook sprake van verdergaande verlanding van een aantal vennen. Daartegenover staat dat uit de gegevens van de peilbuizen van TNO nauwelijks tot algehele verdroging valt te concluderen. Deze problematiek wordt op dit moment door Staatsbosbeheer onderzocht. Feit is wel dat vele van bovengenoemde soorten gebonden zijn aan ondiep water of kleine plasjes. Doorgaans zijn dit verdwijnende milieus wanneer geen specifieke factoren de successie verstoren.

2. Toenemende begroeiing

Wanneer we kijken naar de soorten die toenemen, lijkt het erop dat de begroeiing toeneemt: alsof er in de laatste telperiode meer struikjes en bos en het bos gemiddeld ouder is. Voorbeelden van soorten die toenemen zijn Vink, Roodborst, Tjiftjaf, Pimpelmees, Roodborsttapuit, Zwarte Mees, Graspieper, e.a. Ook het optreden van de Grote Bonte Specht (terwijl de Groene Specht afneemt) wijst op verandering van hoeveelheid en ouderdom van de begroeiing. Dezelfde toename van opgaande vegetatie kan ook verantwoordelijk zijn voor de afname van vogels, bijvoorbeeld van "steppebewoners" als Wulp, Tureluur en Kievit. Volgens de literatuur heeft de Bruine Kiekendief, voor zover hij niet in uitgebreide rietlanden broedt, brede verlandingsgebieden met lage vegetatie nodig (Lebret 1974). Is toename van het struweel één van de oorzaken van de afname van de Bruine Kiekendief?

3. Veranderingen in de omgeving

De Strabrechtse Heide is voor vogels geen eiland. Veranderingen in de omgeving hebben waarschijnlijk geleid tot de afname van een aantal vogelsoorten. Zo is er al sinds de in de jaren zestig uitgevoerde ruilverkavelingen in de omgeving sprake van verdroging van weiden en bouwland ten zuiden en oosten van de heide. Dit samen met intensivering van de landbouw betekent bijvoorbeeld dat de omgeving oninteressant wordt voor Wulp en Korhoen, soorten die dan ook fors afnemen.

4. Rietbeheer

Volgens Staatsbosbeheer is het rietbeheer al jaren niet veranderd. Toch vermindert het aantal Rietgorzen, Kleine Karekieten, Blauwborsten en Snorren en verdwenen Rietzanger, Grote Karekiet, Roerdomp en Bruine Kiekendief als broedvogel. Hangt dit samen met verdroging, met het rietbeheer, met een mogelijke afname van het aantal insecten of zijn er nog andere factoren in het spel?

5. Verstoring

Op de heide zijn vele bronnen van verstoring aan te wijzen. Eén daarvan is de recreatie. Zo zijn bijvoorbeeld Wulpennesten en -jongen in het open veld zeer kwetsbaar voor predatoren als de ouders voor recreanten en hun loslopende honden op de vleugels moeten gaan. Dit geldt ook voor Kievit, Tureluur, Korhoen, Grutto en Patrijs, om een paar grote grondbroeders te noemen.

Of de recreatiedruk in de jaren zeventig is toegenomen, is moeilijk te zeggen. Enerzijds zijn belangrijke broedgebieden in die jaren veranderd in rustgebieden door het verplaatsen van parkeerplaatsen. Anderzijds is het aantal loslopende honden enorm toegenomen en is de heide tegenwoordig ook al terrein voor crossbrommers en -motoren. Het nest van de Bruine Kiekendief is zelfs een jaar verstoord door overijverige vogelwaarnemers. Opvallend is ook dat een aantal op de grond broedende vogelsoorten geen aantalsveranderingen vertonen, bijvoorbeeld Fitis, Boompieper, Veldleeuwerik, Wilde Eend, Nachtzwaluw, dus zowel kleinere als grotere vogels.

In het bovenstaande zijn roofdieren al aan de orde geweest: verstoring door mensen gevolgd door roofdieren die gebruik maken van de gelegenheid. Vooral kraaien en Vossen zouden verantwoordelijk zijn voor dit verschijnsel. Over de rol van de Vos zijn de meningen verdeeld. Sommigen zijn van mening, dat het sinds de jaren zestig niet meer belagen van de Vos de grote oorzaak is van de achteruitgang van de vogelstand op de heide, vooral Wulp en Korhoen. Anderen wijzen er op dat ook soorten waaraan de Vos part noch deel kan hebben, fors achteruit gaan en bewerden - in overeenstemming met de literatuur (bijv. Van Oort 1978) - dat er in het algemeen geen verband aantoonbaar is tussen bijvoorbeeld de Korhoender- en de Vossenstand.

De meeste Vossen op de Strabrechtse Heide eten óf grotendeels "op de boer" die zijn dode kippen over het hek gooit, óf zijn tamelijk gespecialiseerde konijneneters. Dat neemt natuurlijk niet weg dat, als er nog maar 3 Korhoenderjongen zijn, een Vos het einde kan betekenen van een om andere redenen vrijwel verdwenen populatie!

6. Overige oorzaken

Voor de Kievit is ook het ouder worden van de heide mogelijk een oorzaak van afname. Nu de laatste jaren de heide gemiddeld korter is (door meer branden, meer maaien, meer schapen en plagen van het Heidehaantje) neemt na de laatste telperiode volgens Staatsbosbeheer ook de Kievit op de heide weer toe.

Ook andere menselijke activiteiten zijn verantwoordelijk voor veranderingen in de vogelstand. Zo wordt bijvoorbeeld het broeden van Kokmeeuwen tegen gegaan.

Dan zijn er nog genoeg verschijnselen die niet of slecht verklaard zijn. Waarom nemen Staartmees en Tortelduif? Waarom nemen Pimpelmees en Zwarte Mees wel toe, maar niet Matkop, Koolmees en Kuifmees?

Beheer

In het kader van het beheer van de Strabrechtse Heide zijn maatregelen genomen, die mede de vogels ten goede moeten komen. Zo zijn er wegen en paden afgesloten, parkeerterreinen opgeheven of verplaatst, vooral in het voor de vogels interessante zuidelijke deel van de heide. Ook zijn er aan de rand van de heide rogge- en siletto-akkers aangelegd, onder andere om Korhoen en Wulp rust- en fouragemogelijkheden te geven. Verbetering van het heidebeheer zal hopelijk de Kievit en Wulp ten goede komen. SBB zal in overleg met anderen van de gegevens van deze telling gebruik maken om nieuwe maatregelen te nemen.

Conclusie

De vraag of de Strabrechtse Heide voor vogels achteruit of vooruit is gegaan in de jaren zeventig, is niet moeilijk te beantwoorden: er zijn meer soorten die in aantal afnemen of verdwijnen dan toenemen of nieuw zijn. Ook zal de afname van Korhoen, Rietgors, Blauwborst, Kleine Karekiet, Rietzanger, Snor, Roerdomp enz. de natuurliefhebber meer verdrieten dan de toename van Vink, Roodborst, Spreeuw en dergelijke hem zal verblijden. Het is niet eenvoudig om voor deze verschijnselen eenduidige oorzaken aan te wijzen.

Toenemende begroeiing, verdroging (en verlanding) en verstoring (o.a. door recreatie) zijn wellicht nog de meest duidelijke oorzaken. Veranderingen in het beheer van omringende landbouwgebieden spelen daarnaast een rol, terwijl het de moeite waard is om na te gaan of het rietbeheer is veranderd.

Het blijft in ieder geval van belang de vogelstand ook de komende jaren onder de loupe te nemen om aantalsveranderingen te kunnen signaleren, indien mogelijk te verklaren en het beheer af te stemmen op dergelijke ontwikkelingen.

Literatuur

- Lebret, T. 1974. Milieudynamiek als factor in het biotoop van een aantal vogelsoorten. Limosa 47.
Oort, G. van 1978. De Vos. Spectrum, Utrecht-Antwerpen.
Teixeira, R.M. (red) 1979. Atlas van de Nederlandse Broedvogels. Natuurmonumenten, 's-Graveland.

Adres: Thorbeckelaan 24, 5694 CR Breugel.